**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.5-1.22>

ВИГІВСЬКИЙ І.М.

**ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ
В ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ,
ПОВ'ЯЗАНОГО ІЗ ЗАХОПЛЕННЯМ ЗАРУЧНИКІВ**

**ORGANIZATION AND TACTICS OF CONDUCTING A SEARCH DURING THE
INVESTIGATION OF CRIMINAL PROCEEDINGS RELATED TO HOSTAGE-TAKING**

Актуальність статті полягає в тому, що в умовах зростання рівня захоплення заручників особливої актуальності набуває розроблення методики розслідування таких злочинів, а також дослідження тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема обшуку. Наукову статтю присвячено особливостям організації та тактиці проведення обшуку під час розслідування захоплення заручників. Встановлено, що обшук у досліджуваній категорії кримінальних проваджень у переважній більшості випадків проводиться за місцем утримання заручників і місцем проживання підозрюваного. Розглянуто мету проведення обшуку в кримінальних провадженнях про захоплення заручників, якою є встановлення місцеперебування та звільнення заручників, встановлення місцеперебування та затримання підозрюваних, а також відшукування знарядь чи засобів вчинення, інших речей, що матимуть значення для кримінального провадження. Розглянуто, що в разі проведення обшуку в місцях утримання заручників такий обшук проводиться паралельно з операцією зі звільнення заручників та обов'язково повинен супроводжуватися налагодженням психологічного контакту з особою, що захопила заручників, із метою спонукати її до добровільної видачі заручників. До такого обшуку слід залучати ряд спеціалістів із комунікації, а також криміналістів, що сприятимуть у вилученні доказів і фіксуванні обшуку технічними засобами, медиків у разі надання невідкладної медичної допомоги, працівників спеціальних підрозділів та оперативників. Наголошено на можливості проведення обшуку як на початковому етапі розслідування, так і на наступному. На початковому етапі обшук проводиться зазвичай у разі виникнення слідчої ситуації про початок досудового розслідування за матеріалами оперативно-розшукової діяльності під час готування або безпосереднього вчинення захоплення заручників. Доведено важливість підготовки до проведення обшуку, що включатиме визначення місцеперебування та планування приміщення, встановлення осіб, які в ньому проживають, запрошення понять і визначення дати, часу й осіб, що залучаються до його проведення.

Ключові слова: захоплення, заручник, розслідування, кримінальне провадження, обшук, місце події.

The relevance of the article is that in the context of increasing the level of hostage-taking, the development of methods for their investigation, as well as the study of tactics for certain investigative (search) actions, including searches, becomes especially important. The scientific article is devoted to the peculiarities of the organization and tactics of the search during the investigation of hostage-taking. It was established that

in the investigated category of criminal proceedings, the search in the vast majority of cases was carried out at the place of detention of hostages and the place of residence of the suspect. The purpose of the search in hostage-taking proceedings is to establish the location and release of hostages, locate and detain suspects, as well as find tools or means of committing other things that will be relevant to criminal proceedings. It has been established that in the case of a search of hostages held in the presence of a hostage-taker, such a search is carried out in parallel with the hostage-taking operation and must be accompanied by psychological contact with the hostage-taker in order to encourage his to the voluntary release of hostages. Such a search should involve a number of communication specialists, as well as forensic scientists who will assist in the seizure of evidence and recording the search by technical means, physicians, in case of emergency medical care, employees of special units and operatives. Emphasis was placed on the possibility of conducting a search both at the initial stage of the investigation and at the next stage. At the initial stage, usually in the event of an investigative situation, the beginning of a pre-trial investigation on the materials of the operative-search activity, during the preparation or direct commission of hostage-taking. The importance of preparation for the search has been proved, which will include locating and planning the premises, identifying persons living in it, inviting witnesses and determining the date, time and persons involved in the search.

Key words: *taking, hostage, investigation, criminal proceedings, search, scene.*

Вступ. Враховуючи зростання рівня захоплення заручників особливої актуальності набуває розроблення методики розслідування таких злочинів, а також дослідження тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема обшуку.

Особливостям і тактиці проведення обшуку присвячено численні наукові дослідження С.Є. Абламського, Ю.П. Аленіна, Т.В. Варфоломєєвої, В.І. Василичука, В.І. Галагана, І.В. Гловюк, С.Ф. Денисюка, В.Г. Дрозд, В.О. Коновалової, Л.М. Лобойка, Є.Д. Лук'янчикова, В.Т. Маляренка, В.Т. Нора, М.А. Погорєцького, О.С. Тарасенка, О.Ю. Татарова, Л.Д. Удалової, Ж.В. Удовенко, В.І. Фаринника, Ю.В. Хоматова, П.В. Цимбала, С.С. Чернявського, Ю.М. Чорноус, А.В. Шевчишена, В.Ю. Шепітька, О.Г. Шило, О.Г. Яновської та інших. Проте відчувається недостатня розробленість питання тактики обшуку в кримінальних провадженнях про захоплення заручників.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження організації та тактики проведення обшуку в процесі розслідування кримінального провадження, пов'язаного із захопленням заручників.

Результати дослідження. Обшук – це слідча (розшукова) дія, змістом якої є примусове обстеження будівель, приміщень і споруд, ділянок місцевості, іншого володіння особи, спрямована на виявлення та фіксацію відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення з метою отримання (збирання) доказів або перевірки вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні шляхом відшукування та вилучення матеріальних об'єктів (знарядь кримінального правопорушення, майна, яке було здобуте злочинним шляхом, живих людей і тварин, трупів людей і тварин, біологічних об'єктів, слідів, документів, тощо) [1, с. 106]. Метою проведення обшуку визначено виявлення та фіксацію відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знарядь кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцеперебування розшукуваних осіб (ст. 234 Кримінально-процесуального кодексу України). Метою проведення обшуку в кримінальних провадженнях про захоплення заручників є встановлення місцеперебування та звільнення заручників, встановлення місцеперебування та затримання підозрюваних, а також відшукування знарядь чи засобів вчинення злочину, інших речей, що матимуть значення для кримінального провадження.

Фактичною підставою проведення обшуку є наявність достатніх даних, які дозволяють вважати, що в певному місці або в певній особі знаходиться особа, яку захоплено в заручники, знаряддя або предмети, які мають значення для розслідування, або переховується особа, яка вчинила кримінальне правопорушення. Юридичною підставою проведення обшуку під час досудового розслідування є ухвала слідчого судді. Звідси обшук у досліджуваній категорії кримінальних проваджень у переважній більшості випадків проводиться за місцем утримання заручників

і місцем проживання підозрюваного. На нашу думку, обшук за місцем утримання заручників може бути проведено під час проведення спеціальної операції зі звільнення заручників чи після її завершення, та зазвичай така процесуальна дія проводиться в умовах невідкладності. Об'єктами обшуку зазвичай можуть бути як заручники, так і знаряддя кримінального правопорушення, об'єкти, що стали предметами злочинного посягання в заявлених вимогах злочинців тощо.

Такі твердження підкреслені аналізом слідчої та судової практики, який свідчить, що обшуки в кримінальних провадженнях досліджуваної нами категорії проводилися: за місцем проживання підозрюваного – 4,6 %; за місцем утримання заручників – 89,6 %; інше – 4,5%.

Під час розслідування захоплення заручників обшук можна проводити як на початковому етапі розслідування, так і на наступному. На початковому етапі – зазвичай під час виникнення слідчої ситуації, в разі початку досудового розслідування за матеріалами оперативно-розшукової діяльності, під час готування або безпосереднього вчинення захоплення заручників. Обшук також проводиться за місцем проживання підозрюваного або осіб, які якимось чином причетні до вчиненого кримінального правопорушення, з метою отримання доказів вчинення кримінального правопорушення та більшою мірою знарядь і засобів, що використовувалися для цього. Проте обшуку в більшості випадків можуть піддаватися місця утримання заручників.

Подібно до інших слідчих (розшукових) дій результативність обшуку визначається їх підготовкою, яка повинна містити збір орієнтувальних відомостей, підготовку технічних засобів і розробку тактичного плану. Ефективність обшуку забезпечується несподіваністю його проведення, застосуванням комплексу тактичних прийомів, описаних у криміналістичній літературі, відповідних технічних засобів, що використовуються для фіксації ходу й результатів обшуку.

Спробуємо визначити тактичні прийоми в ході обшуку під час розслідування захоплення заручників. Так, проведенню обшуку передую його детальне планування, яке за умов невідкладності слід провести якомога швидше. Розробити план обшуку слідчий може тільки за умови хорошого знання обставин, що характеризують особу злочинця та об'єкт обшуку. Водночас особливу увагу необхідно приділити вивченню способу життя злочинця, його професійних знань і захоплень, зв'язків і знайомств, особливостей поведінки в побуті й на роботі, ступеня самовладання, рівня культури, складу й відносин у сім'ї, з сусідами. Окрім цього, встановлюються особливості об'єкта обшуку, підступи до нього, можливі шляхи проникнення, хто може там знаходитися, наявність автотранспорту, телефону, зброї тощо.

Аналіз наукової літератури й матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної категорії свідчать про те, що на підготовчому етапі обшуку слідчому доцільно здійснити такі заходи:

1. Визначити місцеперебування та планування приміщення, в якому буде проводитися обшук.

2. Встановити кількість осіб, які проживають (перебувають) у приміщенні й можуть знаходитися в ньому під час обшуку.

3. Запросити понять і спеціалістів, що мають достатні знання, уміння, навички для надання дієвої допомоги слідчому в підготовці й під час проведення обшуку.

4. Визначити дату, час, місце проведення обшуку, його тривалість, а також заходи, спрямовані на забезпечення його оперативності й конфіденційності.

Проте частими є випадки проведення невідкладного обшуку в місцях утримання заручників, який проводиться в присутності особи, що захопила заручників. Тобто такий обшук проводиться паралельно з операцією по звільненню заручників. Такий обшук обов'язково повинен супроводжуватися налагодженням психологічного контакту з особою, що захопила заручників, із метою спонукати його до добровільної видачі заручників. Під час встановлення психологічного контакту слідчому необхідно орієнтуватися насамперед на позитивні якості особи обшукуваного (любов до сім'ї, близьких тощо). Важливе значення для встановлення психологічного контакту має і зовнішня поведінка слідчого (манери, вираз обличчя, тон мови, лексика). Тільки безпосередність і коректність слідчого в поєднанні з упевненістю в успіху обшуку, рішучістю та готовністю приступити до нього з максимальною віддачею «обеззброює» обшукуваного, дає більше шансів на успіх.

До обшуку в розслідуванні категорії кримінальних проваджень слід залучати ряд спеціалістів із комунікації, а також криміналістів, що сприятимуть у вилученні доказів і фіксуванні обшуку технічними засобами, медиків у разі надання невідкладної медичної допомоги, працівників спеціальних підрозділів та оперативників.

Прикладом із судової практики ефективного проведення обшуку можна привести кримінальне провадження, де в ході досудового розслідування було встановлено, що ОСОБА_1, зна-

ходячись у приміщенні «Космослот» ТОВ «Лото-плюс», розташованого в місті Мелітополі Запорізької області, з метою спонукання підприємства ТОВ «Лото-плюс» до передачі йому грошових коштів у сумі 300 000 гривень як умови звільнення заручників, із наявної в нього поліетиленової пляшки обливав приміщення за вказаною адресою легкозаймистою речовиною – бензином, тримаючи в цей час у вказаному приміщенні як заручника ОСОБА_2, права кисть якої була пристебнута до лівої кисті ОСОБА_1, що позбавило її можливості вільного пересування, та працівника вказаного підприємства консультанта-розповсюджувача ОСОБА_3, тим самим позбавивши ОСОБА_3 можливості вільного пересування, таким чином тримаючи потерпілих ОСОБА_2 та ОСОБА_3 як заручників і погрожуючи знищенням майна і присутніх у приміщенні людей шляхом підпалу, вимагав в працівника кол-центру ТОВ «Лото-плюс» як умови звільнення заручників передачі йому ТОВ «Лото-плюс» грошових коштів у сумі 300 000 гривень. У результаті проведеного обшуку в приміщенні закладу, де утримувалися заручники, були вилучені: фрагмент килимового покриття із залишками легкозаймистої речовини, мобільний телефон, за допомогою якого підозрюваний здійснював дзвінки із заявленням вимог щодо звільнення заручників, запальничка, полімерна пляшка з рідиною в середині [2].

Іншим випадком проведення обшуку під час розслідування захоплення заручників є обшук за місцем проживання підозрюваного або осіб, які якимось чином причетні до вчиненого кримінального правопорушення. У такому разі позитивні результати під час обшуку може дати так звана «словесна розвідка» (надсилання слідчим словесного подразника (вислову, запитання) до обшукуваного з метою прояву в останнього мимовільних реакцій), яка дає можливість помітити в поведінці обшукуваної особи або родичів чи осіб, що знаходяться поруч, ознаки, які вказують на місце переховування розшукуваних предметів [3, с. 73–74]. За допомогою зазначеного прийому оперативний працівник називає вголос чергові об'єкти обшуку (іноді й ті, які вже були оглянуті), а слідчий спостерігає за поведінкою особи, що знаходиться в приміщенні, де проводиться обшук. Для досвідченого слідчого очі, жести, голос нерідко говорять більше, ніж певні технічні засоби.

У процесі обшуку можна використовувати не тільки метод психологічного спостереження за особами в місці обшуку, що безсумнівно підвищує ефективність цієї слідчої (розшукової) дії, а й прийом, заснований на видаленні цих осіб із місця проведення обшуку з тим, щоб використовувати їх неознаність про його результати в ході подальшого допиту.

Обшуку також можуть піддаватися особи, що перебувають у місці обшуку, а також злочинці після їх затримання, оскільки в них часом залишаються різні предмети й документи, які мають важливе значення для встановлення окремих обставин вчиненого ним кримінального правопорушення. Такий обшук відносять до категорії особистого обшуку або обшуку особи. Під час проведення такого обшуку слід дотримуватися заходів особистої безпеки, передбачити ймовірність опору або раптового нападу з боку обшукуваного. Тому під час обшуку, як правило, слід залучати двох оперативних працівників, коли один обшукує затриманого, а інший уважно стежить за його поведінкою, не допускаючи передачі будь-яких предметів іншим особам або інших спроб позбутися від них. Особливу увагу водночас слід звертати на об'єкти, що дозволяють підтвердити факт участі затриманого у вчиненні кримінального правопорушення (зброя, мобільний телефон тощо).

Спочатку обшукувана особа оглядається з метою виявлення вогнепальної або холодної зброї, будь-яких інших сипучих або рідких речовин, які можуть використовуватися для вчинення кримінального правопорушення. Потім проводиться огляд обшукуваного зверху вниз і від одягу до тіла. Бувають випадки, коли злочинці прикріплюють до тіла за допомогою клейкої стрічки вибухові речовини, а тому як нижній, так і верхній одяг, ділянки під ним піддаються ретельному дослідженню.

Прикладом судової практики щодо проведення обшуку особи відразу після затримання можна зустріти в цьому ж таки вирокі Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області від 30 липня 2020 року. Згідно з обставинами кримінального провадження в ході затримання було проведено обшук підозрюваного ОСОБА_1, під час якого було виявлено й вилучено: наручники з металу сірого кольору з маркуванням «K9177», металеве кільце, на якому ключ із металу сірого кольору [2]. Кайданками обвинувачений обмежував рух потерпілого під час його захоплення в заручники.

Фіксування обшуку відбувається шляхом складання протоколу й супроводжується безперервною відеозйомкою. На завершальному етапі відбувається ознайомлення з протоколом, відеозаписом учасників слідчої (розшукової) дії шляхом скріплення їх підписами. Другий примірник

протоколу обшуку разом з описом тимчасово вилучених речей вручається особі, в якій проводився обшук, у разі її відсутності залишається на видному місці.

Висновки. Таким чином, слід підкреслити важливість дослідження тактики обшуку під час досудового розслідування кримінального провадження про захоплення заручників. Встановлено, що такий обшук у переважній більшості випадків характеризується невідкладністю та проводиться за місцем утримання заручників і місцем проживання підозрюваного. Тактика його проведення має свої особливості. Метою проведення обшуку в кримінальних провадженнях про захоплення заручників є встановлення місцеперебування та звільнення заручників, встановлення місцеперебування та затримання підозрюваних, а також відшукування знарядь чи засобів вчинення злочину, інших речей, що матимуть значення для кримінального провадження. Об'єктами обшуку зазвичай можуть бути як заручники, так і знаряддя кримінального правопорушення, об'єкти, що стали предметами злочинного посягання в заявлених вимогах злочинців.

Список використаних джерел:

1. Татаренко Г.В. Проблемні питання призначення обшуку згідно з новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Актуальні проблеми права: теорія і практика* : збірник наукових праць. Луганськ, 2013. № 26. С. 63–72.
2. Вирок Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області від 30 липня 2020 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90788319>.
3. Шаповал О.В. Особливості організаційно-тактичного забезпечення обшуку під час розслідування економічних злочинів. *Судова апеляція*. 2016. №4 (45). С. 71–79.